

Іван Юзюк

**ІСТОРІЯ ХУДОЖНЬОГО ВТІЛЕННЯ ОПЕРИ
«НАТАЛКА ПОЛТАВКА» М. В. ЛИСЕНКА НА СЦЕНІ ЛЬВІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО АКАДЕМІЧНОГО ТЕАТРУ ОПЕРИ І БАЛЕТУ
ІМ. СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ**

Сценічна історія визначного драматичного твору Івана Петровича Котляревського (1769–1838) «Наталка Полтавка», жанр якого він сам визначив як «опера малоросійська в 2-х действиях», розпочинається в 1819 році, коли п'єса була опублікована і вперше поставлена трупю Івана Штейна у Полтаві та інших містах Полтавщини, а згодом у Чернігові та Харкові.

В 1821 році видатний актор того часу Михайло Щепкін, який був виконавцем ролі Виборного, ставить її в Києві. Твір швидко завойовує собі величезну популярність. Свідченням цього є спогади видатного українського драматурга, актора і режисера Івана Карпенка-Карого, котрий з особливою пошаною відносився до геніальної п'єси І. Котляревського і називав її «праматір'ю українського народного театру». Згадуючи про гастролі українських митців у тодішній столиці Російської імперії в 1886 році, він писав: «українська трупа під орудою М. Кропивницького грала три місяці в Петербурзі і мала там надзвичайний успіх. Тоді «Наталку Полтавку» виставляли 20 раз. На кожну виставу така сила людей приходила, що в Кононовському залі, де давала виставу українська трупа, не могли міститися, не ставало білетів. Столична громада, що бачила найкращі класичні твори цілого світу, була зачарована».

У Галичині «Наталка Полтавка» І. Котляревського була вперше поставлена силами аматорського гуртка у переробці місцевого пароха Івана Озаркевича під назвою «Дівка на виданню, або на милування нема силування» у Коломиї у червні 1848 року, що стало початком зародження публічного театру в краю. За влучним висловом Івана Франка, ця п'єса була «немов іскра, підпалюючи ватру. Не тільки коломийська публіка домагалась нових вистав, а й по інших місцевостях почали утворюватися аматорські гуртки для руських представлень. Штуки Котляревського давано по кілька разів у Львові і Перемишлі». В 1908 році опера «Наталка Полтавка» в постановці театральної трупи товариства «Руська бесіда» була показана на сцені щойно збудованого у Львові (в 1900 р.) Великого міського театру (нині Львівський національний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької), що свідчить про неабияку популярність твору серед львівської публіки.

Тривалий час «Наталка Полтавка» поширювалась у рукописах, а її музичне оформлення мало велику кількість редакцій. Як видно з листів І. П. Котляревського, написаних ним у 1821, 1829 роках, деякі музичні номери до «Наталки Полтавки» були створені ще за життя письменника, однак він не називає їх автора. Мова може йти про Олександра Барсицького, під іменем якого в альманасі «Утрення звезда» (Харків 1833 р.) були надруковані ноти трьох пісень з опери, покладених ним на музику. Пізніше музичний матеріал до опери опрацьовували Алоїз Єдлічка, Іван Ляндвер, Опанас Маркович, Матвій Васильєв та інші. І лише поява в 1889 році музичної версії опери «Наталка Полтавка» Миколи Лисенка, яка складалася

з досить розгорнутої увертюри, двох антрактів, понад 20-ти номерів для сольного, ансамблевого (дуети, терцет) та хорового виконання, п'єса позбулася нарешті рис салонності, притаманної попереднім водевільним редакціям, і набула ознак справжньої української народної опери. Скориставшись пісенними зразками, які були вказані самим І. Котляревським, М. Лисенко звільнив музику вистави від тих псевдонародних нашарувань, якими вона обросла протягом багаторічних подорожувань по провінційних сценах. Розкривши усі виражальні можливості української народної пісні та надавши їй високопрофесійної художньої досконалості, вивівши на оперну сцену, композитор зумів якнайкраще окреслити в музиці образи героїв і драматичні ситуації п'єси.

Опера М. В. Лисенка «Наталка Полтавка» користується великою популярністю і любов'ю глядачів. Вона постійно входить до репертуару як оперних, так і музично-драматичних театрів України, зокрема і Львівського національного театру опери та балету імені Соломії Крушельницької, який започаткував своє існування як Львівський державний театр опери та балету 21 вересня 1940 року. Її перша постановка була здійснена диригентом Макаром Гончаровим і показана в першому сезоні роботи театру, що тривав до червня 1941 року. У виставі був задіяний такий склад виконавців: Шевченко Ніна, Собецька Тетяна, Поспієва Євгенія, Стаднікова Софія (Наталка); Маланюк Ірина, Гончарова Зоя (Терпилиха); Тисяк Василь, Нойдъонов Григорій (Петро); Поляков Йосип (Возний); Поліщук Андрій, Романовський Іван, Рейнарович Лев, Бухсбаум Михайло (Виборний); Нойвальд Василь, Левицький Євген (Микола).

Друга постановка відбулась у час німецької окупації в сезоні 1941–42 років. Її здійснили директор театру і режисер Володимир Блавацький, а також головний диригент Лев Туркевич до 100-річчя від дня народження М. В. Лисенка. Виконавцями головних партій були: Кальченко Олександра, Шевченко Ніна, Лисяк Марія, Поспієва Євгенія, Стаднікова Софія (Наталка); Маланюк Ірина (Терпилиха); Горницький Нестор, Тисяк Василь, Гаск Андрій, Гош Іван (Петро); Левицький Євген, Нойвальд Василь (Микола); Рейнарович Лев, Поліщук Андрій, Романовський Іван (Виборний).

Після звільнення Львова від німецької окупації майже півроку пішло на формування нового творчого складу театру. Адже багато співаків і музикантів, а також мистецьких керівників, що працювали «за німців» у колективі, емігрували та опинилися на Заході, а інші, що залишилися, були репресовані. На їх місце для роботи в театрі запрошувались митці з різних міст країни. Художнім керівником колективу став переведений з Харкова режисер, заслужений артист України Михайло Стефанович, а для участі в підготовці нових спектаклів приїжджали артисти, диригенти, режисери з Києва.

Саме в цей час в театральному сезоні 1945–1946 рр. відбулась третя постановка «Наталки Полтавки». Вистава була показана в музичній редакції Володимира Йориша – композитора і диригента, що працював в різних театрах України, в тому числі й Київському театрі опери та балету. У ній автор намагався, хоч і не завжди виправдано, розширити параметри музичної сторінки опери М. Лисенка за рахунок наближення до складних класичних зразків цього жанру, ввівши навіть нових персонажів: Дяка і Скоробрехи тощо. Однак, незважаючи на старання диригента

Льва Мандрикіна, режисера Михайла Стефановича і виконавців сольних партій: Тамари Брагіної, Мері Брагінської-Айзенберг, Марії Телегіної (Наталка); Валентини Гедройц, Марії Черкашиної (Терпилиха); В'ячеслава Кобржицького, Миколи Колесника, Василя Сурмача, Івана Поповича (Петро); Павла Крупника, Василя Жовтюка (Микола); Михайла Грисенка (Возний); Пилипа Гаранжі, Івана Кримчака-Яновського, Михайла Попіля (Виборний); Богдана Тура (Дяк); Олександра Грицика (Скоробреха), вистава не знайшла собі прихильників серед глядачів і невдовзі була знята з репертуару.

Після невдалого експерименту театр вже через кілька років знову повертається до музичної редакції опери, створеної Миколою Лисенком. Її четверта постановка, здійснена диригентом Ярославом Вошаком, режисером Володимиром Скляренком і художником Федором Ніродом, відбулася в театральному сезоні 1950–1951 рр. Завдяки цікавій постановці і яскравим творчим особистостям солістів: Валентини Герасименко, Людмили Жилкіної (Наталка); Тамари Ткаченко, Ніни Богданової, Тамари Поліщук (Терпилиха); В'ячеслава Кобржицького, Василя Сурмача, Миколи Фокіна (Петро); Павла Думи, Павла Крупника, Олега Вітика (Микола); Владлена Грицюка, Остапа Дарчука, Михайла Попіля (Виборний); Юхима Лисянського, Леоніда Головка (Возний), вистава трималася в репертуарі близько 20 років і була показана не лише під час гастролей театру в Івано-Франківську, Чернівцях, Тернополі, Коломиї, а також в Стрию, Дрогобичі, Червонограді та багатьох інших містах і селах Львівщини. Для того, щоб опера могла йти в районних будинках культури чи сільських клубах, де відсутні оркестрові ями, був зроблений варіант партитури на зменшений склад оркестру і навіть на струнний квартет.

З 1966 року вистава, яку до цього часу вів диригент Семен Арбіт, ішла під мою орудою.

До 200-річчя від дня народження І. Котляревського Львівський академічний театр здійснює в 1969 р. п'яту постановку опери. Мені, як диригенту, разом з режисером Михайлом Шереметьєвим, художниками Тадеєм Риндзаком, Михайлом Булаєвичем, Борисом Кривицьким, Ларисою Стацишин, хормейстерами Олександром Грицаком і Дарією Стефанишин, балетмейстером Михайлом Заславським довелося прикласти немало зусиль, щоб ювілейна вистава зайняла достойне місце серед таких яскравих робіт театру, як постановки опер «У неділю рано...» Віталія Кирейка, «Ріголетто» Джузеппе Верді, «Пікова дама» Петра Чайковського; балетів «Попелюшка» і «Ромео і Джульєтта» Сергія Прокоф'єва та ін., що були на той час окрасою репертуарної афіші колективу.

Для цього перш за все необхідно було уникнути строкатості в інструментовці багатьох номерів опери, які з тих чи інших причин стилістично різнилися. Щоб виконати цю роботу, дирекція театру запросила композитора Анатолія Кос-Анатольського. Однак, за браком часу, він зміг лише зробити інструментовку увертюри й антракту до II дії, а також української народної весільної пісні «Наша Наталка», яка за задумом режисера була введена у виставу для епізоду заручин Наталки і Петра наприкінці III дії опери. Все інше мені довелося робити самому.

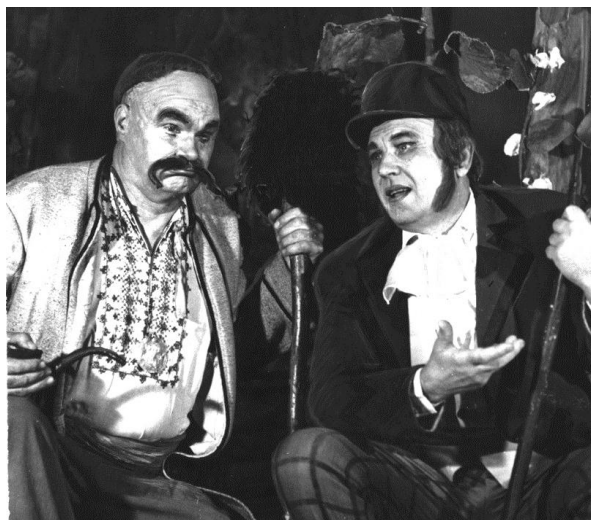
Для збагачення музичної палітри опери, у фіналі першої дії мною було введено закулісний чотириголосий хор (обробка української народної пісні «Ох і горе, горе, нещаслива доля»), на фоні якого звучав дует Возного і Виборного «Ой

доля людська». Його в наступних постановках було передано мандрівним кобзарям, що значно посилювало картину народного дійства у виставі. З цією ж метою на початку другої дії на основі об'єднання двох окремих номерів «Ой мамо, мамо» та «Чи я тобі, дочко, добра не бажаю» створено дует Наталки і Терпилихи, в третій частині якого музичний матеріал обидвох пісень, поліфонічно поєднуючись між собою, надзвичайно рельєфно відтворював картину досить гострої суперечки між матір'ю і дочкою.

В. Лужецький (Виборний),
1969 р.

В. Лужецький (Виборний),
К. Голубничий (Возний)
у постановці 1969 року

Успіху вистави сприяла не лише належним чином опрацьована і відтворена музична сторінка опери, яка в подальшому стала основою для наступних постановок у театрі, а й режисерське вирішення і художнє оформлення, в якому вагому роль відігравали постійно діючі впродовж усієї вистави чудово написані куліси у вигляді рушників, оздоблених червоно-рожевим квітковим полтавським орнаментом, що звисали згори до самого низу, огортаючи увесь сценічний простір з обох боків, разом з колоритним задником в глибині сцени, на якому оживала величаво-розкішна картина мальовничої української природи і, навіть, було «видно шляхи полтавської», а також яскраві костюми тощо.

Та чи не найбільше заслуговували на увагу роботи солістів – виконавців головних партій: Ніни Тичинської, Марії Галій (Наталка); Валентини Герасименко, Павлини Криницької (Терпилиха); Володимира Ігнатенка, Бориса Петренка, Богдана Базиликута (Петро); Георгія Кузовкова, Миколи Чайковського (Микола); Леоніда Головка, Костянтина Голубничого (Возний); Віктора Лужецького, Володимира Малахаєва (Виборний), які заслужили щирю любов не лише львівських шанувальників свого таланту й увагу обласної та республіканської преси, а й бурхливі аплодисменти глядачів Кремлівського палацу з'їздів та добрі слова в свою адресу всесвітньовідомого співака Івана Козловського в 1971 р. під час гастролей театру в Москві.

Незважаючи на те, що з часом змінювались виконавці, вистава зберігалася в репертуарі майже до квітня 1991 р., коли вона в цій же музичній редакції знову (вже вшосте) продовжила своє життя на сцені львівського театру.

Г. Гавриш (Наталка), В. Пономаренко (Петро),
постановка 1991 року.

Н. Колтун (Наталка), 1991 р.

Постановку здійснили Михайло Дутчак (диригент), Володимир Дубровський (режисер), Михайло Риндзак (художник), Оксана Зінченко (художник костюмів), Орест Кураш (хормейстер). Сольні партії виконували: Ольга-Галина Гавриш, Неоніла Козятинська, Світлана Мамчур (Наталка); Наталія Свобода, Іванна Таратула (Терпилиха); В'ячеслав Прокопенко, Олександр Сницький, Роман Цимбала (Петро); Володимир Кривко, Степан П'ятничко, Степан Степан (Микола); Віктор Гореліков, Василь Дудар, Володимир Малахаєв (Виборний); Володимир Довгань, Іван Нагірний, В'ячеслав Прокопенко (Возний); Сергій Бень, Володимир Кривко, Володимир Малахаєв, Іван Нагірний, В'ячеслав Прокопенко, Олександр Сницький (кобзарі). Згодом у різний час у виставі були задіяні солісти: Віра Колтун (Наталка), Марія Машак (Терпилиха), Олег Лихач та Віталій Войтко (Петро), Андрій Бенюк (Микола), Юрій Гецько та Роман Ковальчук (Возний).

Значним досягненням колективу театру стало останнє, сьоме прочитання опери, прем'єра якої відбулася наприкінці травня 2016 року. Вистава задумана як багатопланове, яскраво-поетичне народне дійство, на тлі якого розгортаються відомі нам з дитинства події. Її створили Ірина Стасишин (диригент), Роман Валько (режисер), Михайло Риндзак (художник), Христина Козак (художник костюмів), Сергій Наєнко (балетмейстер), Василь та Ірина Коваль (хормейстери).

У виставі задіяний потужний склад виконавців, котрі належать до різних поколінь акторської трупі солістів – від досвідчених майстрів сцени до недавніх випускників Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка та інших вищих музичних закладів, які, роблячи перші кроки у професійному музичному мистецтві, яскраво продемонстрували своє вокальне та артистичне обдарування. Це Любов Качала, Юлія Лисенко, Любов Осташ, Вероніка Коломіщева (Наталка); Віталій Роздайгора, Олег Садецький, Василь Садовський (Петро); Дмитро Кокотко, Ігор Міхне-

вич, Юрій Трищецький (Виборний); Юрій Гецько, Роман Ковальчук, Олег Лановий (Возний); Галина Вільха, Наталія Дацко, Віра Колтун (Терпилиха); Віталій Загорбенський, Микола Корнугяк, Петро Радейко (Микола); Віталій Войтко, Юрій Гецько, Дмитро Дубровський, Роланд Марчук, Андрій Савка, Володимир Чібісов (кобзарі), які виявили виняткову майстерність і неповторність, особливу органічність перетворення в образи своїх персонажів, логічну вмотивованість розвитку їх характерів, про що свідчить теплий прийом і бурхливі оплески глядачів у залі під час прем'єрних показів вистави.

О. Лановий (Возний),
О. Садецький (Петро),
Д. Кокотко (Виборний),
2016 р.

О. Садецький (Петро) і Л. Осташ (Наталка), 2016 р.

І здавалося б – нічого нового, і, на перший погляд, виглядає досить традиційно. Однак те, що художник уникає в оформленні чисто побутових елементів, які часто домінували до цього у постановках вистави, а режисер вводить другий план – народні гуляння на лоні чарівної української природи, на фоні яких паралельно розвивається дія, добре знаний всіма з дитинства хрестоматійний сюжет опери, підкріплений звучанням музики і відмінною грою оркестру під орудою диригента та співом солістів, сприймається значно яскравіше, глибше, і зал постійно ніби «вібрує» від зворушення та особливого піднесення.

Л. Качала (Наталка), О. Лановий (Возний)

І це не дивно. Театральна сцена – це можливість матеріалізації краси, що виникає внаслідок порухів людської душі, це єдине місце, де може народжуватись те, що хвилює людські серця і допомагає відчувати та пережити все те, що відбувається чи може відбутися в житті кожної людини, але у більш сконцентрованому і художньо-узагальненому вигляді. І саме в цьому величезна заслуга належить опері «Наталка Полтавка», яка ось уже понад 75 років не сходить зі сцени Львівського національного академічного театру опери та балету імені Соломії Крушельницької, даруючи велику радість і естетичну насолоду шанувальникам оперного мистецтва.

